

ICHKI ISHLAR XODIMLARINING KASBIY FAOLIYATIDA VATANPARVARLIK

Masharipov Xushnud Mirzaboyevich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Bugungi globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan, geosiyosiy vaziyat esa tobora murakkablashayotgan sharoitda mamlakatimizda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi izchil kurash olib borish hamda jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlash dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu mas'uliyat, avvalo, ichki ishlar organlari xodimlari zimmasiga yuklanadi. Shu bilan birga, har bir ongli fuqaro ham jamiyat xavfsizligini ta'minlash jarayoniga daxldorlik hissini chuqur anglab, o'z fuqarolik burchini mas'uliyat bilan ado etishi zarur.

Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyatida vatanparvarlikning namoyon bo'lishi – bu nafaqat xizmat vazifalariga sadoqat, balki davlat manfaatlarini ustuvor qo'yish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga intilish, xavfsizlikni ta'minlashda qat'iy prinsipiiallik va mas'uliyatni ifoda etadi. Shu jihatdan, vatanparvarlik xodimning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, kasbiy madaniyati va xizmat intizomi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muhim fazilatdir.

So'nggi yillarda ichki ishlar tizimida amalga oshirilayotgan tub islohotlar — zamonaviy, vatanparvar, halol, irodali, xalq manfaatiga xizmat qiladigan professionallarni yetishtirishga qaratilgan. Bunday islohotlarning natijasi, eng avvalo, ichki ishlar tizimi xodimlarining xalq oldidagi obro'-e'tibori, ularning kasbiy madaniyati va burchga bo'lgan sadoqatida o'z aksini topishi kerak. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning quyidagi fikri juda dolzarbdur: “Ichki ishlar tizimida xizmat qilayotgan insonlarning o'z kasbiga halol va vijdonan yondashuvi – davlat hokimiyatining nufuzi, xalqning adolatga bo'lgan ishonchi va umuman, tizimga bo'lgan munosabatini belgilaydi”¹.

Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, har bir xodim xizmat vazifalarini bajarishda o'ziga berilgan huquq va vakolatlarni shaxsiy manfaatlarga emas, balki xalq va davlat manfaatlariga xizmat qildirishga mas'uldir. Zero, har bir vakolat ortida yurt oldidagi ulkan javobgarlik hamda fuqarolarga halol va vijdonan xizmat qilish majburiyati mujassamdur. D. Aliyev bu xususida “Vatanparvarlik – ichki ishlar organlari xodimlarining fidoyilik va vijdonli xizmat qilishining muhim ijtimoiy-falsafiy omili”².

Ichki ishlar tizimi faoliyatining samaradorligini oshirishda nafaqat tashkiliy omillar, balki psixologik yondashuvlarning ham alohida ahamiyatga ega ekanini

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqlari va farmonlari to'plami. Toshkent, 2016–2022.

² Aliyev, D. Xodimlar o'z xizmat burchini bajarishda vatanparvarlik ruhida harakat qilishlari kerak. (2017, b. 67)

ta'kidlash lozim. Mazkur sohaning o'ziga xos jihatlari — yuqori darajadagi ruhiy bosim, xavfli vaziyatlar, keskin holatlar va turli toifadagi shaxslar bilan muloqotga kirishish — xodimlardan kuchli psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Shu bois ichki ishlar faoliyatining ruhiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, ularning ta'sir mexanizmlarini aniqlash hamda bu borada amaliy tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Shuni unutmaslik kerakki, inson har kuni turli xarakterga ega shaxslar bilan muloqotga kirishadi. Ushbu jarayonda u o'zining ichki va tashqi ruhiy holatini bevosita yoki bilvosita namoyon qiladi. Barcha ruhiy kechinmalar inson psixikasining ajralmas tarkibiy qismlaridir. Ichki ishlar organlari xodimlari esa mazkur murakkab ruhiy jarayonlarni to'g'ri anglay olishi, muloqotning nozik jihatlari hisobga olgan holda har bir vaziyatda professional, odobli va vaziyatga mos yondashuv namoyon qilishi zarur.

Ichki ishlar organlari xodimlarining faoliyati o'zining murakkabligi, keskinlik darajasi, ko'p qirrali vaziyatlar bilan bog'liqligi jihatidan bir qator boshqa kasblardan farq qiladi. Xodim kundalik faoliyat davomida turli xarakter va fe'l-atvorga ega shaxslar bilan muloqot qilishga majbur bo'ladi. Bunday holatlar esa nafaqat yuridik bilimlarni, balki inson psixologiyasi, ruhiy holatlar, kechinmalar va ularning namoyon bo'lish mexanizmlarini chuqur anglashni talab etadi.

Ichki ishlar tizimi vakillari fuqarolarning xavfsizligi, osoyishtaligi va huquqiy himoyasini ta'minlash kabi mas'uliyatli davlat xizmatini amalga oshiradilar. Ushbu yuksak burchni ado etish uchun har bir xodim har tomonlama yetuk, kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan, ruhiy barqaror va mas'uliyatli bo'lishi zarur.

Kasbga chuqur yondashish esa nafaqat qonunchilik va huquqiy bilimlar, balki inson ruhiyatiga oid tushunchalarni egallashni ham taqozo etadi. Bu borada psixologiya fani ichki ishlar xodimlari uchun muhim tayanchga aylanadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ham psixologiyani bu boradagi o'rnini yuqori baholagan edi: "Psixologiya fani biz uchun eng zarur sohalardan biri. Psixologiyani o'rganish – hayotni, insonni o'rganish degani. Kimki rahbarlikni istasa, odamlar bilan ishlamoqchi bo'lsa, avvalo, ularning psixologiyasini har tomonlama chuqur tushunmog'i lozim".

Ushbu fikrlar kasbiy psixologiya fanining metodologik asoslarini belgilab beruvchi muhim nuqtadir.

Inson o'z hayoti davomida ko'plab odamlar bilan muloqotga kirishadi. Ushbu muloqotlarda u o'zining xarakteriga xos bo'lgan turli jihatlari – mehribonlik, jahldorlik, beparvolik, qiziquvchanlik va boshqa ruhiy fazilatlarini namoyon etadi. Bularning barchasi – ongli yoki ongsiz tarzda yuzaga chiqadigan ruhiy holatlardir. Ana shu ichki jarayonlarning yig'indisi esa inson psixikasini tashkil qiladi.

Psixika — bu faqat hissiyot yoki fe'l-atvor majmui emas, balki tashqi olamdagi voqea va hodisalarni aks ettiruvchi murakkab biologik hamda ma'naviy tizimdir. Ushbu tizim insoniyatning uzoq evolyutsion taraqqiyoti davomida shakllangan bo'lib, har bir individning o'ziga xos psixologik qiyofasi va individual xususiyatlarini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy faoliyati o'zining bir qator o'ziga xos jihatlari bilan boshqa soha vakillaridan farqlanadi. Jumladan:

1. Qonuniylik asosida ish yuritish. Xodimlarning barcha xizmat harakatlari amaldagi qonunlar, normativ-huquqiy hujjatlar, nizomlar va yo'riqnomalar bilan qat'iy tartibga solinadi.

2. Jinoyatchilik muhiti bilan bevosita ishlash. Ichki ishlar xodimlari jinoyatchilar, huquqbuzarlar va turli toifadagi fuqarolar bilan muloqotga kirishadi, zarur hollarda keskin yoki xavfli vaziyatlarda muomalada bo'ladi.

3. Doimiy xavf ostida xizmat qilish. Kasbiy faoliyat davomida xodimning hayoti va sog'lig'i turli darajada xavf ostida qolishi ehtimoli mavjud.

4. Davlat vakili maqomida faoliyat yuritish. Ichki ishlar organlari xodimi fuqarolar bilan muloqotda davlat vakili sifatida ishtirok etib, o'z xatti-harakatlari orqali davlatning obro'-e'tiborini ifodalaydi.

Ushbu omillar psixologik tayyorgarlik, ichki barqarorlik va ruhiy chidamlilikni zarur qiladi. Shuning uchun ichki ishlar tizimida yuz beradigan psixik jarayonlarni alohida yo'nalish sifatida — kasbiy psixologiya doirasida o'rganish zarurati yuzaga chiqadi. Kasbiy psixologiya — bu ichki ishlar organlarining amaliy faoliyatida yuzaga keladigan ruhiy holat va munosabatlarni chuqur tahlil qilishga asoslangan ilmiy yo'nalishdir. **“Ichki ishlar xodimlarining samarali faoliyati ularning psixologik tayyorgarligi va stress holatlarini boshqarish qobiliyatiga bevosita bog'liq”³.**

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ichki ishlar organlarining faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, jamoat tartibini, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishda ularning mas'uliyatini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni⁴ – tizimda mavjud kamchilik va muammolarni bartaraf etish, shuningdek, ularni hal etishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar dasturidir.

Farmonda ichki ishlar tizimidagi jiddiy kamchiliklar, ularning yuzaga kelish sabablari va keltirib chiqarayotgan salbiy oqibatlarini chuqur tahlil etilgan. Jumladan, turli darajadagi (respublika, viloyat, tuman) bo'linmalar o'rtasida vazifa va funksiyalar aniq belgilab qo'yilmagan. Ichki ishlar organlarining faoliyat hajmi mavjud tashkiliy-

³ Sobirov M, Psixologik tayyorgarlik xizmat sifatini oshirish va fuqarolar bilan muloqotda muhim ahamiyatga ega. (2018, b. 45)

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, Ichki ishlar organlarining faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari (2022).

shtat tuzilmasiga mos kelmasligi esa resurslardan samarasiz foydalanishga olib kelmoqda.

Natijada, yuqori bo'g'inda faoliyat yuritayotgan ayrim bo'linmalar xodimlari o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalanmayotgan bir paytda, quyi bo'g'indagi xodimlar xizmat yuklamasining haddan tashqari og'irligidan aziyat chekmoqda. Bu holat esa xodimlar orasida xizmatga nisbatan loqaydlik, mas'uliyatning pasayishi kabi salbiy oqibatlarni yuzaga keltirmoqda. "Ichki ishlar organlari tizimidagi islohotlar xodimlarning mas'uliyatini oshirish va jamoatchilik bilan samarali muloqotni tashkil etish imkonini beradi"⁵.

Yana bir muhim muammo shundaki, profilaktika inspektorlari va boshqa mansabdor shaxslarning aholi bilan tizimli uchrashuvlar o'tkazmasligi, jamoatchilik bilan yetarli darajada hamkorlik qilmasligi oqibatida fuqarolarning real muammolari va ijtimoiy tashvishlari e'tibordan chetda qolmoqda. Bu esa profilaktika ishlarining samaradorligiga salbiy ta'sir o'tkazmoqda.

Ichki ishlar tizimi samaradorligini oshirishda asosiy omillardan biri – aholi bilan bevosita muloqotni mustahkamlash, fuqarolik jamiyati institutlari bilan yaqindan hamkorlik o'rnatishdir. Aks holda, ijtimoiy ishonch susayadi va fuqarolarning tizimga bo'lgan munosabatida salbiy kayfiyatlar shakllanadi.

Afsuski, bugungi kunda fuqarolar murojaatlariga yetarlicha e'tibor qaratilmasligi, befarqlik, ishga yuzaki yondashuv va rasmiyatchilik holatlari uchrab turibdi. Aholi bilan muloqot madaniyatining past darajada bo'lishi esa ijtimoiy noroziliklarga sabab bo'lmoqda. Bunday vaziyatlar ko'plab fuqarolarning yuqori tashkilotlarga shikoyat bilan murojaat qilishiga olib kelayotgani – achchiq, ammo inkor qilib bo'lmaydigan haqiqatdir.

Xulosa qilib aytganda, ichki ishlar organlarining bugungi faoliyati yurtimizda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, jamoat tartibini mustahkamlashda hal qiluvchi o'rin tutmoqda. Shu bois, tizimda aniqlangan kamchiliklar va mavjud muammolarning ildiziga chuqur e'tibor qaratish, ularni bartaraf etishga qaratilgan tizimli yondashuv zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Aristotle. *Politics*.** Translated by Ernest Barker. Oxford University Press, 1995.
2. **Durkheim, Émile. *Moral Education*.** Dover Publications, 2002 (first published 1925).
3. **Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*.** Harper & Row, 1954.
4. **Freud, Sigmund. *Group Psychology and the Analysis of the Ego*.** W.W. Norton & Company, 1959.

⁵ Mirzayev S, Muvofiqlashtirilgan boshqaruv tizimi faoliyatni yanada takomillashtiradi. (2019, b. 102).

5. **Weber, Max.** *Economy and Society*. University of California Press, 1978 (posthumous original work 1922).
6. **Jung, Carl Gustav.** *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton University Press, 1969.
7. **Rawls, John.** *A Theory of Justice*. Harvard University Press, 1971.
8. **Adler, Alfred.** *Understanding Human Nature*. Oneworld Publications, 1998 (originally 1927).
9. **Selye, Hans.** *The Stress of Life*. McGraw-Hill, 1956.
10. **Cooley, Charles Horton.** *Human Nature and the Social Order*. Transaction Publishers, 1983 (original 1902).
11. **O'zbekiston Respublikasi** "Ichki ishlar organlari to'g'risida"gi Qonun. 2016-yil 16-sentabr.